

Zimní výskyt bramborníčků černohlavých (*Saxicola rubicola*) na Mělnicku

Winter records of Stonechats (Saxicola rubicola) in Mělník district

Libor PRAUS

Regionální muzeum Mělník, náměstí Míru 54, 276 01 Mělník; e-mail: praus@muzeum-melnik.cz

Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*) je tažný druh převážně hmyzožravého pěvce, který v České republice hnízdí zejména v prostředí suchých ruderálních porostů s vyvýšenými rozptýlenými bylinami nebo keři. Nejhojnější je v současnosti v nížinách, ale zřídka osídluje i nejvyšší horské hřebeny (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Celková velikost hnízdní populace na našem území je odhadována na 2 500–5 000 párů. Plošná obsazenost území se od 70. let 20. století trvale zvětšuje, zatímco v 70. letech byl v hnízdní době zastížen ve 24 % mapovacích kvadrátů, tak v letech 2014–2017 byl pozorován již v 50 % mapovacích kvadrátů (ŠŤASTNÝ *et al.* 1987, ŠŤASTNÝ *et al.* 2006, ATLAS 2014–2017), nicméně celkový populační trend je nejistý (JPSP 2018).

Zimoviště evropských populací bramborníčka černohlavého leží od britských ostrovů, přes Francii, celé Středomoří, severní Afriku až do Etiopie. Vysoké počty zimujících bramborníčků černohlavých jsou známy především z jihovýchodního Španělska, Baleárských ostrovů a severního Alžírsku. Jedinci v západní a jižní Evropě jsou spíše stálí jen s kratšími přelety převážně jižním až jihozápadním směrem. Naše populace bramborníčka černohlavého je tažná. Odlet a podzimní tah probíhá od druhé poloviny září do konce října, návrat na hnízdiště probíhá obvykle ve druhé polovině března. Dosavadní hlášení bramborníčků černohlavých kroužkovaných v hnízdní době na Moravě naznačují jihozápadní směr tahu přes Itálii na zimoviště v severním Alžírsku a Tunisku (CEPÁK *et al.* 2008). O tahu cizích ptáků přes naše území nemáme žádné doklady, lze však předpokládat průtah jedinců z Polska (ŠŤASTNÝ & HUDEC 2011).

Od 90. let 20. století se objevují ojedinělé záznamy zimního výskytu jednotlivých bramborníčků černohlavých na území České republiky (MUSIL 1992, BĚLKA 1995, URBÁNEK 1998, HOLUB 2004, JELÍNEK & ŠIMEK 2004). V tomto příspěvku popisují okolnosti zimního pozorování páru bramborníčka černohlavého ve dnech 17.–18. 2. 2018 na břehu Vltavy na katastru obce Lužec nad Vltavou na Mělnicku (koordináty 50°19.08' S, 14°26.05' V, mapovací kvadrát 5652, nadmořská výška 162 m n. m.).

Dne 17. 2. 2018, při pravidelném středočeském zimním sčítání vodních ptáků (SCITANISTC 2018) na Vltavě v úseku Mělník–Vraňany, upoutala mou pozornost dvojice menších pěvců přeletujících po suchých diviznách velkokvětých (*Verbascum thapsus*) na břehu Vltavy mezi obcemi Vrbno a Lužec nad Vltavou. Za pomoci binokulárního dalekohledu s desetinásobným zvětšením jsem ptáky spolehlivě určil jako samce a samici bramborníčka černohlavého. Oba ptáci se pohybovali ve dvojici a chovali se jako pár. Byli poměrně plaší, přiblížit se k nim dalo maximálně na 20 metrů. Po vyrušení společně odlétali několik desítek metrů, ale stále se drželi na levém břehu Vltavy. Řeka

je v těchto místech přibližně 50 m široká, její břehy jsou porostlé ruderálním porostem kopřiv (*Urtica dioica*), divizen, černobýlů (*Artemisia vulgaris*) a dalších, v této době suchých, vyšších bylin s pevným stonkem. Ruderální porost přechází v jednu ročně sečenou louku. U břehu se nachází několik malých tůní (šířka max. 5 m) a rostou zde izolovaně mladé vrby (*Salix* sp.) a topoly (*Populus* sp.).

V době pozorování panovalo zatažené bezvětřné počasí s dobrou viditelností. Teplota vzduchu dosahovala 4 °C, v noci klesala v tomto období mírně pod bod mrazu. Z důvodu povinnosti sčítání vodních ptáků jsem pár bramborníčků pozoroval pouze 10 minut okolo 9 hodiny ránní (UTC + 1). Následující den (18. 2. 2018) jsem se rozhodl lokalitu zkontrolovat a pořídit fotodokumentaci. Stanoviště jsem navštívil přibližně ve 14 hodin, dvojice bramborníčků byla na místě stále přítomna, nicméně byla ještě plašší než předchozí den. Podařilo se mi pořídit jen velmi nekvalitní fotografie ze vzdálenosti více než 20 m (obr. 1). Po pořízení snímků jsem se rozhodl ptáky dále nerušit a lokalitu jsem po přibližně 15 minutách opustil. Z důvodu velké plachosti se mi nepodařilo pozorovat sběr potravy.

V následujících dnech došlo k ochlazení, kdy se teploty více než týden držely po celý den pod bodem mrazu. Pár bramborníčků nebyl již později na lokalitě zjištěn, nicméně lokalita byla kontrolována od konce února do konce března 2018 pouze dvakrát a vždy po krátký čas. Dne 20. 2. byl pozorován samec bramborníčka černohlavého i u čističky odpadních vod v Mlázicích (SVOBODA 2018), ve vzdálenosti cca 7,3 km severním směrem od stanoviště páru u Vltavy

Zimních pozorování bramborníčků černohlavých z území České republiky bylo doposud publikováno pouze několik. Poprvé byl na našem území v zimě pozorován samec

Obr. 1: Samec (levý snímek) a samice (pravý snímek) bramborníčka černohlavého (*Saxicola rubicola*) na břehu Vltavy u obce Lužec nad Vltavou na Mělnicku, 18. 2. 2018. Foto: L. Praus.

Fig. 1: Male (left picture) and female (right picture) of Stonechat (*Saxicola rubicola*) at Vltava river bank near Lužec nad Vltavou, district of Mělník, 18th February 2018. Photo by L. Praus.

bramborníčka černohlavého v Milovicích na Břeclavsku dne 23. 1. 1991 (J. Chytil *in* MUSIL 1992). Další zimní nálezy pocházejí z východních Čech. Dne 27. 12. 1995 byl zastížen samec v zimním šatě u obce Komárov na Pardubicku (BĚLKA 1995). O dva dny později zde již zjištěn nebyl. Ve dnech 7. a 15. 12. 1996 byl samec v zimním šatu zaznamenán u Žehuňského rybníka na Kolínsku (URBÁNEK 1998). V zimě 2002/2003 byl bramborníček černohlavý zastížen na dvou místech v Polabí. U obce Borek na Mělnicku bylo prokázáno přezimování samice, která se na lokalitě zdržovala minimálně od 4. 12. 2002 do 8. 3. 2003. Jedna samice ve společnosti dvou samců byla zastížena 11. 1. 2003 i u Čelákovic (M. Kodera *in* JELÍNEK & ŠÍMEK 2004). Dne 18. 1. 2004 byl nerozlišený jedinec bramborníčka černohlavého pozorován u osady Dražkov na Pardubicku. Po vyplašení odlétl severním směrem na Dřítečské popílkoviště. Přes husté sněžení již nebyl dohledán (HOLUB 2004).

O pravém zimování lze hovořit pouze u bramborníčků černohlavých zastížených od poloviny prosince do poloviny února. Migrující jedinci mohou být na podzim zjištěni ještě v listopadu a v první polovině prosince a první navrátilci se za mírných zim mohou na jižní Moravě i v Polabí objevit již koncem února (např. PRÁGR *et al.* 2016, JELÍNEK 2017). V popisovaném případě pozorování páru bramborníčka v období 17.–18. 2. 2018 je proto jedním z možných vysvětlení i brzký návrat ptáků ze zimoviště. Nicméně pokus o zimování považuji za o něco pravděpodobnější. Zima 2017/2018 byla až do 18. 2. 2018 nadprůměrně teplá, přes den klesala teplota pod bod mrazu pouze výjimečně. Břeh Vltavy byl celou zimu bez sněhu, blízkost tekoucí vody mohla zajistit přítomnost aktivních bezobratlých živočichů, podobně jako tomu bylo u zimujících bramborníčků černohlavých u nádrže Slňava na Slovensku, kteří lovili z hladiny blešivce *Gammarus pullex* (KUBÁN 1970). Zajímavé je i to, že z identického místa u Vltavy pochází i mé poslední pozorování bramborníčka černohlavého v roce 2017. Jednoho samce jsem zde zastihl 10. 10. Nicméně v říjnu se dají bramborníčky černohlaví v krajině zastihnout ještě poměrně běžně (ČSO 2018). Místo výskytu bramborníčků jsem procházel při sčítání vodních ptáků pravidelně od října jednou měsíčně, ale v listopadu, prosinci ani lednu jsem zde bramborníčky nezjistil. Mohl jsem je ale snadno přehlédnout, mým zájmem byla především hladina Vltavy a vodní ptáci. Teorii pokusu o zimování podporuje přítomnost celého páru. Ze zimovišť se obvykle o něco dříve vrací samci (ŠŤASTNÝ & HUDEC 2011).

Zmizení ptáků z lokality po začátku déletrvajících mrazů není překvapivé, potravu bramborníčka tvoří téměř výhradně drobní členovci, kteří až na výjimky při teplotě pod bodem mrazu neaktivují (ŠÍPEK 2014). Pozorovaný pár ochlazení nemusel přežít a mohl uhynout na lokalitě, případně při vyhledávání vhodnějšího potravního stanoviště. Nelze vyloučit, že samec zastížený u Mlazic ve vzdálenosti 7,3 km dne 20. 2. 2018 byl identický se samcem od Vltavy. Pravděpodobnější je však, že šlo o jiného bramborníčka. Lze předpokládat, že pokusy o zimování bramborníčků černohlavých v nížinách bude za mírných zim přibývat.

SOUHRN

Příspěvek informuje o zimním pozorování páru bramborníčka černohlavého (*Saxicola rubicola*) na břehu Vltavy nedaleko obce Lužec nad Vltavou na Mělnicku (koordináty

50°19.08' S, 14°26.05' V, mapovací kvadrát 5652, nadmořská výška 162 m n. m.). Pár byl objeven 17. a kontrolován 18. 2. 2018. V průběhu pozorování se teplota přes den pohybovala okolo 4 °C, v noci klesala lehce pod bod mrazu. Po ochlazení na konci února pár bramborníčků na lokalitě již zastížen nebyl. Zda šlo o pravé zimování nebo o předčasný návrat ze zimoviště je nejisté.

SUMMARY

A pair of Stonechat (Saxicola rubicola) was recorded at Vltava river near Lužec nad Vltavou (district of Mělník, coordinates 50°19.08' N, 14°26.05' E, grid no. 5652, altitude 162 m a.s.l.) from 17th to 18th February 2018. At that time daily temperatures fluctuated from -5 °C to 4 °C. Both birds were very active and shy, their escape distance reached 20 m. Stonechats disappeared after long term temperatures drop below freezing at the end of February. It could be attempt of Stonechat wintering in the Czech Republic, however early departure from wintering site can not be too excluded.

LITERATURA

- ATLAS 2014–2017: *Výsledky Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017*: Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*). Dostupné na http://birds.cz/avif/atlas_nest_map.php?rok=all&druh=Saxicola_torquata. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- BĚLKA T. 1996: Zimování bramborníčka černohlavého (*Saxicola torquata*) v České republice. *Zprávy ČSO* 43: 44–45.
- CEPÁK J., KLVAŇA P., FORMÁNEK J., HOŘÁK D., JELÍNEK M., SCHRÖPFER L., ŠKOPEK J. & ZÁRYBNICKÝ J. 2008: *Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky*. Aventinum, Praha.
- ČSO 2018: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na birds.cz/avif. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- HOLUB A. 2004: Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*). In: ČSO: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na http://birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=466159. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- JELÍNEK M. & ŠIMEK J. 2004: Faunistická pozorování v České republice v roce 2003. *Zprávy ČSO* 58: 32–47.
- JELÍNEK M. 2017: Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*). In: ČSO: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na http://birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=5312823. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- JPSp 2018: *Výsledky Jednotného programu sčítání ptáků v České republice: Bramborníček černohlavý (Saxicola rubicola)*. Dostupné na <http://jpsp.birds.cz/vysledky.php?taxon=736>. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- KUBÁN V. 1970: Prezimovanie prhlaviarov čiernohlavých (*Saxicola torquata*) v Piešťanoch. *Sylvia* 18: 234–235.
- PRÁGRA., JELÍNEK V. & RYŠKA O. 2016: Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*). In: ČSO: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na http://birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=1134650. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- SCITANISTC 2018: *Metodika zimního sčítání vodních ptáků ve středních Čechách a v Praze*. Dostupné na <https://scitanistc.webnode.cz/metodika-scitani/>. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.

- SVOBODA I. 2018: Bramborníček černohlavý (*Saxicola rubicola*). In: ČSO: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na http://birds.cz/avif/obsdetail.php?obs_id=6193569. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- ŠÍPEK P. 2014: *Co dělá hmyz v zimě?* Dostupné na <https://www.prirodovedci.cz/biolog/clanky/co-dela-hmyz-v-zime>. Naposledy navštíveno 26. 9. 2018.
- ŠŤASTNÝ K., RANDÍK A. & HUDEC K. 1987: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973–1977*. Academia, Praha.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků 2001–2003*. Aventinum, Praha.
- ŠŤASTNÝ K. & HUDEC K. (eds) 2011: *Fauna ČR: Ptáci 3/1*. Academia, Praha.
- URBÁNEK L. 1998: Další zimní výskyt bramborníčka černohlavého (*Saxicola torquata*) v České republice. *Panurus* 9: 122.